

KULTŪRA

MENAS ✨ LITERATŪRA ✨ MOKSLAS

„Apversti“ neapverčiama

Kas dešimtmetį – o gal ir dažniau, nes žmonių atmintis tokia trumpa – žiniasklaidoje vis pasitaiko kvapą skaitytojų turinčių užgniaužti sensacingų pranešimų, kad Turkijoje ar Egipte rasti šventraščiai, kurie „gali apversti pagrindinius krikščionybės postulatus“. Tiesą pasakius, kvapo šie pranešimai nebegniaužia, ir dėl paprastos priežasties – jie vis kartojasi ir jie jokių postulatų neapverčia. Be to, juk gyvename *fake news* amžiuje, kai sklindančias žinias reikia tikrinti, o ne tikėti viskuo, ką parašo laikraštis ar parodo televizija.

Bet visgi – kam to reikia?.. Kam reikalingas periodiškas tokių „sensacingų“ žinių kartojimas?.. Kadangi daugelis šiuolaikinių žmonių, naudodamiesi informacija, yra linkę vadovautis emocijomis, tos žinios, ko gero, ir nutaikytos į emocijas. Į susierzinimą, liūdesį, nepatiklumą, baimę, melancholiją. Šias emocijas reikia sustiprinti, o tuo pačiu – paklibinti tai, kas vadinama sveiku protu, nuovoka, dorybėmis ir jausmais, kurie nuo seklių ir paviršutiniškų emocijų skiriasi savo gelme ir pastovumu. Šios *fake news* žinios skirtos mūsų emocijoms sudirginti, audrai stiklinėje sukelti, tuo pačiu malšinant tikrą proto alkį ir tuos jausmus, kurie ir daro mus žmonėmis: meilę, draugystę, atjautą, atleidimą.

Meilė ir tikėjimas – vieni iš tų pagrindinių postulatų, kuriuos, matyt, ir norima apversti. „Mylėk savo artimą ir tikėk Išganytoju“ – kad ne visiems tai priimtina, dar galima suprasti, betgi iš potekstės, lydinčios „sensacingą žinią“, galima spręsti, kad toks „apvertimas“ būtų sveikintinas ir netgi naudingas dalykas. Kam?.. Į tai atsakytų Šventojo Rašto eilutės – pasauliui. Ir Naujajame Testamente ne sykį Kristaus apaštalams ir jų pasekėjams sakoma, kad pasaulis jų nepriims, nes jie atstovauja ne pasauliui, o Dangaus Karalystei, Kristaus Karalystei.

O pasaulis šiandien nori karaliauti visur. Netgi slapčiausiuose mūsų širdies kampeliuose. Ten, kur turi būti palikta vietos slėpiniui. Jam nereikalinga mūsų atmintis – šio pasaulio pragmatikai ne kartą yra tvirtinę, kad reikia gyventi ateitimi, o ne praeitimi. Tačiau praeitis bent jau buvo, o ateitis – toks dalykas, kurio nėra, kuris neegzistuoja!.. Tai negi mes turime gyventi dėl neegzistuojančio laiko?.. Paradoksalu, bet taip atsitinka. Patys nejausdami, gyvename dėl ateities, pamiršę ne tik praeitį, bet ir dabartį. Šią akimirką, kuri yra pati svarbiausia, renkantis tarp gėrio ir blogio. Nes kiti du laikai – praeitis ir ateitis – negali pasirinkti.

Ir štai žiniasklaidoje aptinki žinią, kad toji galinga praeitis, tas monolitas, ant kurio stovi Europos istorija, kultūra ir metafizika – gali būti „apverstas“... Prisiminus, kad tai jau buvo ne sykį daryta (istorija pateiktų daugybę pavyzdžių, man užteks vien sovietinį ateizmą prisiminti), galima tik galvą palinguoti ir pasakyti – na, ir vėl... Taip, tai nesiliaus niekada. Reikėtų su šiuo faktu susitaikyti, nes jo neįveiks nei žmogaus prigimtis, nei jo valia. Bet tai tikrai nereikia, kad turėtume taikytis su tuo, ką galime įveikti – su savo pačių ribotumu, paikumu ir tuštybe.

psichika.lt nuotr.

Renata Šerelytė

TIESA I

*Ji yra? Tai ko vis verkia
Gimdami žmonių vaikai
Šiam pasauly, vos atmerkia
Šviesą jų balti vokai?*

*Kam jos ieško, jei atrado
Knygoj, duonoj, akmeny?
Kaip jina! nuoga atrodo,
Kur ją deda mirdami?*

*Ką atspindi saulės dėmės,
Prieš pavirsdamos krauju?
Kuo ji prikalta prie žemės –
Kūju ar kalaviju?*

*Kas per dangų nulingavo,
Kur išbiro valanda?
Kas pažins ją ligi galo
Šiandien arba niekada?*

Stasys Jonauskas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. „Apversti“ neapverčiama • **2-as psl. Stanislovas Abromavičius.** Knyga apie pokario pasipriešinimą • **3-as psl. Istorinė „Margučio“ koncerto nuotrauka** – Vilniuje. Parengė G. M. • **4-as psl. Rasa Kazlas.** Nevados smėlio audrų nugairinti lietuviai kaip visada išgyveno nepaprastus potyrius • **6-as psl. Algis Vaškevičius.** „Kaunas Photo“ festivalyje – ir ypatingos Australijos lietuvio fotografijos • **7-as psl. Perpetua Dumšienė.** Su Mirtimi teko žaisti šachmatais (3) • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: Šimtas stotelių Lietuvai pažinti • 2019-ieji – Juozo Tumo-Vaižganto metai

Knyga apie pokario pasipriešinimą

Stanislovas Abromavičius

Pokalbis su mus
pasiekusios knygos
„Priešinimasis Lietuvos
nukryžiuavimui 1944–1953.
Mitai ir tikrovės“ autoriumi
dr. Vladu Terlecku

Gimėte Krivasalio kaime, netoli Saldutiškio, 1939 metais. Pasipriešinimas okupantams prasidėjo Jūsų vaikystėje. Ar išliko atmintyje kas nors iš tų baisių karo po karo įvykių?

Mano pirmieji prisiminimai siekia tėviškės „išvadavimo“ dienas, kai eidamas penktus metus, nuo sovietinių kareivių slėpiausi tėvų augintose kanapėse, serbentų krūmuose. Matyt, buvau prisiklausęs išgastingų suaugusiųjų kalbų. Ir šiandien matau, kaip įniršęs raudonarmietis plėšia nuo mūsų gryčios sienų priklijuotus nacmečio laikraščius, kurie turėjo troboje sulaikyti šilumą. Nepamiršau tėvų aimanų dėl „išvadavimo“ nuo beveik viso užgyvento turto (dražužių, avalynės, audinių ir kt.). Regiu mūsų gryčioje ant grindų pamestų šiaudų besilsinčius partizanus, kitąkart besišildantį partizanų vadą ir jo pavaduotoją (jie išsigelbėjo rudenį panirdami į ežerą ir kvėpuodami per nendres). Iš atminties neišdilo stribų išsivaromo tėvo, skubančios į klijimą slėpti sviesto puodynės mamos paveikslai. Nugara nubėga šaltukas, prisiminus kaip stribas nuo miegančių manęs ir brolio Jono nudengia antklodę, kaip mane su draugu, vaikėzus, grįžtančius nuo ežero, sulauko enkavedistai, iškrečia terbeles, kuriose nešėmės daugiau žolių nei žuvelių. Tais laikais žvejai leisdavo vaikams tinklais ištrauktose žolėse sau paieškoti žuvų. Nėra ko aiškinti, kokius jausmus kėlė vaikams ištremtų kaimynų sodybose džiūgaujantys stribai, daug trobų, žvelgiančių juodomis akiuobėmis. Baimę kėlė kiekvienas kareivių, stribų ir jų svitos – aktyvistų pasirodymas kaime. Šie, galintys atrodyti nereikšmingi faktai rodo tuomet vyrausią atmosferą, patvirtina literatūroje padarytą išvadą, kad vos ne visi buvome įtariamieji, „liaudies priešai“. Į tai mes, vaikai, reaguodavome nestojimu į Raudonojo kryžiaus, pionierių ir komjaunimo organizacijas, jų narių niekinimu. Neatsitiktinai mūsų pagrindinis žaidimas buvo „miškinų ir stribų karas“, kuriame niekas nenorėjo atlikti stribo vaidmens.

Kiauneliškio kautynės ilgus metus rudens ir žiemos vakarais buvo mūsų namuose besisvečiavusių vyrų pokalbių tema. Pasakojimų turinys kartojosi. Dėl to kartais nusivildavau nieko naujo neišgirdęs. Kodėl pasakotojams tai buvo svarbu? Jos buvo pirmosios ir didžiausios, pareikalavusios daug laisvės kovotojų gyvybių, pasididžiavimą kėlė vieno partizano drąsa ir sugebėjimas išmesti iš bunkerio priešo granatas. Kitiems pavyko išlikti gyviems, per gilų sniegą sužeistiems nubėgti didelį atstumą. Jaudino dėdės Vlado Mičėno pasakojimas, kaip jis kareivių buvo priverstas lįsti į bunkerį ištraukti rusų karininką. Anot jo, pir-

Juozo Kudelio-Dobilo būrys

mukart pririšant ant jo kojos virvę, jis buvo dar šiltas, dėl jaudulio netvirtai pririšo virvę, ją kareiviams patraukus, ji atsirišo. Jam teko dar kartą lįsti į bunkerį. Tada nežinojome, kaip stois-kai mūsų vyrai pasitiko mirtį. Daug vėliau apie tai papasakojo iš Vorkutos lagerio grįžęs kautynėse sunkiai sužeistas Liudas Malakauskas. 7 ar 8 partizanai, sustoję ratu, sukalbėjo maldą, o tada ištraukė granatos žiedą... Ir iš kur paprasti kaimo berniokėliai pasisėmė tokio ryžto, drąsos?! Žinią apie kautynių įnirtingumą ir kritusius atsiųsdavo miško medžiai. Nuo minų ir šūvių išdžiūvo pušys, jas žmonės vežėsi malkoms. Neretai pjaunant medžius, buvo aptinkamas „laiškutis“ iš kautynių – kulka. Kitos pokalbių temos buvo partizanų įvykdytas Saldutiškio puolimas, 1951 metų kovo 19 dienos kautynės Kiauneliškio miške, kaimynų ištėmimas, žuvusių partizanų išniekinimas Saldutiškyje ir stribienių patyčios iš jų, įkalinimas, suėmimai, civilių nužudymas, kankinimai, stribų šaudymai (pvz., Krivasalyje jie iškretė „baiką“: eidami vieškeliu tratinę į visas artimas sodybas), stribų vagilavimai, kaimo smauginimas mokesčiais, prievolėmis, „paskolomis“.

Atsivėrus KGB archyvui, paaiškėjo, kad LKP(b) švenčionių aps. pirmasis sekretorius prašė atsiųsti daugiau NKVD kareivių ir iš lėktuvų sunaikinti miškų ir pamiškių kaimus! Virš Krivasalio skraidė dviviečiai lėktuvai. Turbūt vykdė žvalgybą. Jie keltą kartų sukėlė man,ėjusiam pas senelius, baimę, nes skrido žemai, mažiau kabinoje sėdėjusius du žmones, vienas jų laikė kažkokį tamsų ilgą daiktą, lydėjo iki senelių sodybos. Ypač išgąstis padidėjo, kai reikėjo pereiti kalnelį. Toks tas vaikiškas protelis! Tarytum negalėtų nušauti lygumoje.

Žinome, kad 1997 metais Jūsų šeimos rūpesčiu ir lėšomis Krivasalio kapinėse pastatytas kryžius-paminklas žuvusiems tėviškės partizanams. Kaip jie susiję su jūsų gimine ir kodėl kilo toks kilnus sumanymas?

Vien turėti bendrapavardį partizaną buvo pavojinga. Partizanaudami žuvo tėvų pusbroliai Antanas Krinickas-Romelis ir Kazys Terleckas. Pastarojo broliui Broniui pavyko pabėgti. A. Krinickas, vietos partizanų vadas, paliko gražius priminimus: buvo drąsus, sumanus, draudė susidorojimus su žmonėmis. Persirengęs civiliais rūbais, užsidėjęs ant peties dal-

gį nueidavo į Saldutiškį, kur buvo stribynas. Vienąsyk mama, atidariusi klojimo duris, rado su automatu ant krūtinės stovintį besišypsantį A. Krinicką. Į mamos perspėjimą, kad kaime pilna stribų, gresia pavojus, atsakė: „Jei juos traukia smertis, teateinie“. Čekistai su juo susidorojo kovos draugų rankomis, surengę provokaciją, kad A. Krinickas dirba svetimiesiems. K. Terleckas žuvo anksti (1945 metų kovo 12 dieną) Kiauneliškio kautynėse. Jo brolio šeima 1941 metų birželį buvo ištremta.

Ši knyga atsirado ne iš noro atsteisti už minėtą giminaičių ir kitų tėviškėnų žūtį. Partizano dalią buvo pasirinkę 24 Krivasalio jaunuoliai, iš jų galvas padėjo 15. Vien Kiauneliškio kautynėse žuvo apie 13 krivasaliečių. Ši baisi nelaimė aplankė 10 šeimų (iš maždaug 40). Turint omenyje daugelio šeimų susigiminiavimą, bus aišku, koks tada gedulo debesis prislėgė kaimą. Pajuodo žmonių veidai, nutilo juokai, dainos. O kur dar skausmas dėl 12 tėviškėnų uždarymo į lagerius, 7 partizanų šeimų ištėmimo?! 1945 metų pirmoje pusėje kaime buvo belikęs vienintelis šaukiamojo amžiaus vyras, ir tas besislapstęs nuo paėmimo į Raudonąją armiją. Jų gretos praretėjo ir dėl to, kad 6 „plechavičiukai“ pasiliko Vakaruose, du broliai policininkai tepasiekė Lenkiją, du pateko į RA. Krivasalį vertai galima laikyti Lietuvos miniatiūra, tikroviškai parodančia to meto atmosferą, žmonių išgyvenimus. To neparodo bendri Lietuvos duomenys apie žuvusius, represuotuosius. Jie – tik bejausmė statistika. Kai kurių temų dėstymas knygoje psichologiškai buvo sunkiai pake liamas. Manau, kad tai patirs ir dalis skaitytojų. Tik įveikę šį iššūkį, suprasime, ką patyrė, išgyveno nukankintų, nužudytų, išniekintų artimieji. Antraip 1944–1953 metų Lietuvos istorija liks iki galo nepažinta, išliks gera dirva jos klastojimui pagal klišę „lietuviai žudė lietuvius“.

Jei kas prieš maždaug 7–10 metų būtų pasakęs, jog rašysiu knygą apie Lietuvos ginkluotą pasipriešinimą, būčiau nepatikėjęs. Buvau perskaitęs beveik visas publikacijas šia tema ir buvau įsitikinęs, kad to laikotarpio istorija jau parašyta, papasakota daugybės amžininkų liudijimuose. Keisti šią nuostatą privertė pasirodę antipartizaniniai leidiniai, o blogiausia – juose dėstomų „tiesų“ nuleidimas ne-

Pranas Stanislauskas-Patrimpas

girdomis arba net pritariamieji linkčiojimai. Tada ir trūko kantrybė, tylėti pasidarė neįmanoma. Tokia konformistinė laikysena būtų tolygi tautos nukryžiuavimo ir priešinimosi išdavystei. Pasitikėjimo imtis plunksnos teikė asmeninę patirtis, išlikę atmintyje tėviškėnų pasakojimai, sukaupta informacija iš studijų ir amžininkų prisiminimų. Byloti apie tuos baisesius ir didvyriškus laikus apsisprendžiau rašyti amžininkų lūpomis. Deja, prisiminimų reikšmė neįsisąmoninta ar ignoruojama, juose sukaupta informacija beveik nepanaudojama istorikų darbuose.

Mintį pagerbti tėviškės partizanų atminimą subrandino žmona Regina ir dukra Jūratė. Įtakos turėjo ir Nepriklausomybės pradžioje per Lietuvą nuvilnijęs partizanų palaikų ieškojimas, jų perlaidojimas ir jų atminties materializavimas kryžiais, paminklais. 1945 metų kovo 11–12 dienomis vykusiose Kiauneliškio kautynėse žuvo, susisprogdino 80–82 Krivasalio ir aplinkinių kaimų vyrai. Žuvusius enkavedistai užkasė raiste prie Švenčionių. Jų palaikų paieškos buvo bevaisės. Kad iki galo neišsipildytų okupanto siekis išrauti iš žmonių atminties, būtinai reikėjo nors kenotafo Krivasalio kapinėse. Turėjo atsirasti vietos prisiminti, pasimelsti, padėti gėlių, uždegti žvakutę. Paminklą-kryžių sutiko padaryti Julius Lopeta, vardyną padėjo sudaryti Bronius Mičėnas. Į kryžiaus atidengimo iškilmes privažiavo, prisirinko daugybė žmonių. Atvyko keli Seimo nariai. Kryžių pašventino, patriotišką pamokslą pasakė Kaltanėnų klebonas, kautynes prisiminė jų dalyviai Liudas Malakauskas ir Antanas Leleiva. Giedojo ir dainavo vilniečių „Karunkos“ giesmininkai. Dalyvių nuotaika buvo pakili, šventiška, daugelis dalyvių kalbėjo, kad tokio renginio nebuvo matę. Kai lankydami tėvų kapus, prie kryžiaus išvystame kažkieno pasodintas ar pamerktas gėles, degančias žvakutes, pagalvoju, kad ne veltui šį sumanymą įgyvendiname. Tuomet užsimiršta ir stribvaičių pastangos mus kompromituoti paleistu gandu, kad kryžius pastatytas ne mūsų, o liūdnai pagarsėjusio Vilniaus verslininko pinigais.

Kad ir po laiko nuoširdžiai dėkingas tuometei „Lietuvos aid“ redaktorei Romai Grinbergienei-Gri-

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

niūtei už išspausdinimą informacijos apie paminklo-kryžiaus Kri-vasalyje pašventinimo iškilmes 1997 metais. Deja, jos pavaduotojas, buvęs politinis kalinys, atsisakė tą žinią paskelbti.

Esate vienas iš Lietuvos savaran-kiškos pinigų ir kredito sistemos kūrėjų, dar 1989 metais paskirtas vadovauti grupei, kuri parengė daugelį bankinin-kystės įstatymų projektų. Kaip Jūsų gy-venimo vingiai atvedė Jus nuo ekono-mikos prie šios knygos parašymo?

Tiksliu būtu pasakyti, kad gy-venimo sąlygos, jo vingiai mane nuvedė nuo jaunystėje pamėgtos istorijos prie ekonomikos, banki-ninkystės mokslų. Ir studijų metais, ir dėstytojaudamas laisvalaikį skir-davau knygų istorijos temomis skai-tymui. Mokslinių tyrimų temas rinkausi istorinio pobūdžio. Juk parašyti monografijas apie Lietuvos bankų ir pinigų istoriją neįmanoma neištyrinėjus ekonominės ir ben-drosios istorijos. Drįstu teigti, kad stovėjau ant platesnio ir tvirtesnio pamato nei daugelis profesionalių istorikų. Išėjęs į pensiją, grįžau prie jaunystės „meilės“ – istorijos. To vaisius – monografijos „Istorijos perrašinėjimai ir smagininimas Lietuvos atsilikimu“ (2007), „Lie-tuvos istorijos klastojimo ir nieki-nimo iššūkiai“ (2009), „Tragiški Lietuvos istorijos puslapiai 1940–1953“ (išleista anglų, prancūzų ir lie-tuvių kalbomis 2014–2016 metais), „Jonas Vailokaitis. Gyvenimo ir veiklos bruožai“ (2011). O televizi-niai istorikai gelia: „neklausykite jo, jis ne istorikas“, nors jų nesu ma-tes plūšančių archyvuose, bibliote-kose.

Kokių tikslų siekiate, rašydamas ir pristatydamas savo knygą apie mūsų tautos pasipriešinimą?

Siekiau išsamiau išdėstyti klau-simus, kurie istoriografijoje ne-nagrinėti ar paliesti probėgšmiai (pvz., žuvusių partizanų niekini-mas, jų kūnų slėpimas ir to tikslai; represinių struktūrų plėšimai bei vagystės, moterų žaginimas, Lie-tuvoje partizanavę vakariečiai, kai-miečių priešinimasis suvarymui į kolchozus ir kt.). Knygoje daug vie-tos skiriama čekistų naudotų juo-dujų technologijų partizanų mirties bausmėmis nubaustų civilių skai-čiui didinti ir kovose su laisvės ko-votojais kritusių baudėjų skaičiui mažinti analizei. Manau, tokia ana-lizė ir ja remiantis padarytos išva-dos – labai svarbios, demaskuojan-čios čekistų „metraštininkus“ ir jų pasekėjus – šių dienų istorikus, žurnalistus, politikus, bandančius kompromituoti ir demonizuoti lais-vės kovotojus. Mėginau kuo išsa-miau parodyti tų laikų atmosferą, okupantui besipriešinusiujų dvasinį pasaulį, traumines represijų, ekonominio teroro pasekmes.

Ačiū už pokalbį, tikimės, kad ši knyga nebus paskutinis Jūsų dar-bas apie pokarių kovas. Ypač dabar, kai pasaulį užplūsta rusiškoji pro-paganda apie pokario pasiprieši-nimo tikslus, o jai talkina ir Lietu-voje gyvenantys kolaborantai ar kai kurie paklydę istorikai. Kartu norime informuoti, kad svetur gy-venantys lietuviai knygą gali užsi-sakyti el. paštu, kreipdamiesi į Jū-ratę Terleckaitę el. paštu sveikinu @gmail.com ☐

„Margučio“ surengtas „Čiurlionio“ ansamblio koncertas Čikagos Operos rūmuose 1950 m. balandžio 16 d., kur buvo susirinkę daugiau kaip 3 500 lietuvių.

Istorinė „Margučio“ koncerto nuotrauka – Vilniuje

Labai susidomėję Lietuvos dailės muziejaus darbuotojai pasitiko didelio formato įrėmintą istorinę „Margučio“ radijo surengto koncerto nuotrauką, kurią iš Čikagos atsiuntė „Draugo“ fondo pirmininkė ir buvusi „Margutis II“ valdybos pirmininkė Marija Remienė. Muziejaus direktorius Romualdas Budrys pažymėjo istorinę šios nuotraukos svarbą išeivijos istorijai; fotografijos rinkinio vyr. tyrėja dr. Margarita Matulytė pažadėjo įtraukti nuotrauką į rinkinio apskaitą.

Verta prisiminti, kad seniausia ir pirmoji lietuviška radijo laida JAV „Margutis“ suvaidino svarbų vaidmenį ne tik Čikagos, bet ir visos Amerikos lietuvių veikloje. Radijo steigėjas ir vadovas, redaktorius, visuomenininkas, muzikas, aktorius Antanas Vanagaitis 1932 m. į eterį pasiuntė lietuvišką žodį ir dainą, juos pavadindamas „Margučiu“. 1936 m. vasario 16 d. „Margučio“ laida oro bangomis buvo perduota ir į Lietuva. Radijo laida buvo transliuota 1932–2011 m. „Margutis“ subūrė pirmuosius lietuvius emigrantus, vėliau – ir po Antrojo pasaulinio karo atvykusius pabėgėlius.

Taip pat buvo leistas „Margučio“ žurnalas 1928–1965 m., pavadintas „dienžodžiu“. A. Vanagaitis sakydavo: „Dienžodis, tai yra tas pats kas dienraštis, tik skirtumas tas, kad dienraštis išeina spausdintas popierį, o dienžodis – radijo bangomis“.

Pirmojo numerio įžanginiame žodyje redaktorius paskelbė šio juoko ir dainų mėnraščio tikslus: „Ne politikos varinėti, ne partijas kovoti, ne asmenis kolyti, bet juoktis, pasakas sekti, dainas dainuoti, mįsles spėti, garsinti lietuviškumą ir burti visus lietuvius į vieną šeimyną“. Žurnalas siekė per dainą, juoką ir humorą žadinti lietuviškumą. Jį redagavo Antanas Vanagaitis, P. Linkus, Bronius Dirmeikis, Algimantas Mackus, Vladas Vijeikis.

A. Vanagaitis manė, kad be žurnalo reikia ir lietuviškų radijo laidų, kad jas išgirstų kuo daugiau lietuvių, kurių dalis nemokėjo nė skaityti. „Margučiu“ talkino daug žymių to meto asmenybių: Juozas Bačiūnas, Antanas Lapinskas, Antanas Rudis, Bronius Dirmeikis ir daug kitų. Po A. Vanagaičio mirties (1949) radijo laidai vadovavo Lilija Vanagaitienė ir A. Mackus, o jiems žuvus 1964 m. eismo nelaimėje – buvo sudaryta „Margučio“ direktorių taryba, kurios vienas pirmininkų buvo Valdas Adamkus, jai pirmininkavęs iki 1996 m.

„Margučio“ radijas ne tik skelbė įvairias žinias – lietuviško kultūrinio gyvenimo, sporto, istorijos, teisės; teikė sveikatos patarimus. Ypač populiari buvo literatūrinė valandėlė „Pelkių žiburėlis“, kurią 1953 m. įsteigė Paulius Jurkus. Į ją buvo kviečiami rašytojo Balio Sruogos dukra Dalia Sruogaitė,

poetas Algimantas Mackus. Per radiją buvo ypač daug transliuota dainų, šokių ir lengvojo žanro melodijų, liaudies muzikos, skelbta muzikos kūrinių recenzijų.

„Margučio“ radijo laida suvaidino itin svarbų vaidmenį Lietuvos laisvinimo darbe: jis skelbė, vienijo ir būrė tautiečius reaguoti į okupantų veiksmus Lietuvoje. Lietuvai siekiant atgauti nepriklausomybę, „Margutis“ buvo pagrindinis informacijos šaltinis Čikagoje, perduodantis naujausias žinias aktualiomis temomis. Iki 1949 m. iš Vokietijos DP stovyklų į JAV atvyko žymių kultūrininkų, o senesnioji emigracija ėmė mažėti ir silpnėti. „Margučio“ vairą perėmė naujoji emigracija, kuri prailgino lietuviškos radijo laidos garsus iki 2011 m.

1995 m. „Margučio“ laida buvo uždaryta, bet tais pačiais metais vėl atnaujinta ir iki 2011 m. toliau veikė „Margutis II“, kuriam vadovavo Marijos Remienės vadovaujamas visuomeninis komitetas. „Margutis II“ išliko lietuvių kultūrine, visuomenine ir informacine radijo programa, jungusia įvairių pažiūrų ir visų kartų lietuvius išeivijoje. Per paskutiniuosius radijo veiklos metus visas „Margučio II“ organizacinis darbas ir atsakomybė teko pirmininkei Marijai Remienei: ji ėjo taip pat išdininkės, sekretorės, visų reikalų tvarkytojos pareigas.

Nuo 1934 m. „Margutis“ pradėjo rengti koncertus – švies-ti ir auklėti lietuvius. „Margutis“ pasižymėjo surengtais dideliais renginiais, kuriuose susirinkdavo daug lietuvių. Garsios bu-vo ir „Margučio“ gegužinės didžiausiuose Čikagos parkuo-se. Šie renginiai buvo ypač populiari, kai juos rengė A. Vanagaitis, L. Vanagaitienė ir Antanas Olis. Pavyzdžiui, pažy-mėtinas „Dainavos“ ansamblio bei Annos Cascas koncertas „Morrison“ viešbutyje ir „Čiurlionio“ ansamblio koncertas Ope-ros rūmuose 1950 m. balandžio 16 d., kur buvo susirinkę dau-giau kaip 3 500 lietuvių. Šis koncertas kaip tik liudija seno-sios ir naujosios emigracijos kartų kultūrinį susibūrimą.

Lietuvių tautinio meno ansamblis „Čiurlionis“ S. Nasvy-čio iniciatyva 1949 m. atvyko į JAV, įsikūrė Clevelande. Turėjo chorą, kanklių orkestrą, šokių grupę. Amerikoje iki 1990 m. surengė daugiau kaip 600 koncertų. Puoselėjo lietuvių tau-tinį meną, siekė išsaugoti išeivijos jaunimo lietuviškumą. An-sambliui priklausė Vokietijoje ir JAV gimę lietuviai. Jam va-dovavo Alfonsas Mikulskis, Rymantas Babickas ir kt.

Istorinė „Margučio“ radijo koncerto nuotrauka dar kar-tą patvirtina, kokia kūrybiškai pajėgi ir kultūriškai gausi buvo dėl sovietų okupacijos iš Lietuvos išvykusi lietuvių ben-druomenė.

Parengė G. M.

„BURNING MAN“

Nevados smėlio audrų nugairinti lietuviai kaip visada išgyveno nepaprastus potyrius

Romualdo Požerskio nuotr.

Rasa Kazlas

Daugelis žmonių, kurie nors kartą yra dalyvavę „Burning Man“ festivalyje, dalydamiesi savo įspūdziais apie šį renginį, visada priduria – to, kas visą savaitę vyksta utopinį pasaulį primenančioje Nevados dykumoje, nupasakoti ir apibūdinti žodžiais neįmanoma. Gal ir neįmanoma, bet pabandyti verta. Tuolab kad per pastaruosius keletą metų „Degančio žmogaus“ renginyje dalyvavo ir ne viena lietuvių kūrėjų grupė, buvo pristatytos net kelios mūsų tautiečių meno instaliacijos.

„Aušros šokis“ sulaukė nemažai dėmesio

Apie šiųmetę vilniečio verslininko Karolio Misevičiaus, lietuviškos stovyklos „Lituanica Birds“ atstovo ir jo komandos įspūdingą meninę – techninę instaliaciją „Aušros šokis“ jau buvo rašyta. Šią 4 metrų aukščio ir 7 metrų pločio akies formos kompoziciją, sudėtingą mechanizmą, kurio viduje

Romualdo Požerskio nuotr.

sukosi 300 žmogaus rankas imituojančių detalių, „Burning Man“ meno komisija atrinko kartu su dar 75 projektais iš daugybės kitų pateiktų meno instaliacijų. Beje, iš Europos į šį festivalį atkeliavo tik septyni kūriniai. Džiugu, kad lietuvių komanda gavo pagrindinį finansavimą iš paties festivalio „Burning Man“, o likusi suma buvo surinkta padedant draugams, šeimos nariams ir artimiesiems, geros valios žmonių, palaikančių šią idėją, pastangomis.

Kūrybiškumo ir inovacijų centro „Linkmenų fabrikas“ komanda šią „Aušros šokio“ instaliaciją ilgus mėnesius iš brėžinių lapų bandė prikelti realiam gyvavimui, o vėliau, festivalio išvakarėse, konstravo ją alinančiame Nevados Juodosios dykumos karštyje (+40 laipsnių pagal Celsijų).

Lietuvių komanda projektą įgyvendino laiku ir sulaukė išskirtinio didžiulio žiūrovų dėmesio. „Aušros šokis“, atlaikęs smėlio audras, išpūdingiausiai atrodė naktį, kai trijų šimtų šviečiančių rankų konstrukcija harmoningai judėjo aplink vieną ašį. „Manau, kad šis projektas simbolizuoja lietuvišką kūrybingumą, dėmesį estetikai ir primena, kad mes stipriausi – susivieniję, kai judame to paties tikslo link,“ – pasakojo ne vienerius metus „Degančiame žmoguje“ dalyvaujanti JAV lietuvė, blogerė Diana Plačiakienė iš San Francisco.

„Burning Man“ – tai kelionė į save

Pirmą kartą Diana Plačiakienė festivalyje kart su grupe iš Lietuvos dalyvavo prieš dvejus metus.

Sako, kad tada jautėsi kaip turistė ir daug dalykų tiesiog stebėjo iš šalies. Prireikė laiko, kol priprato prie ekstremalių oro sąlygų ir neįprastos aplinkos. „Lygiai savaitę gyvuojantis 70 000 gyventojų miestas yra tarsi kita planeta, kurioje nieko nenupirksi už pinigų (išskyrus ledą šaldymui ir kavą) ir niekas neklausia, ką veiki gyvenime. Vyksta daug renginių – nuo meditacijos, jogos užsiėmimų iki Ted Talk motyvacinių kalbų, meno dirbtuvių, nerealaus meno instaliacijų. Gali net kamasutros pamokas rasti. Kiekvienam dalyviui patirtis yra kitokia. Priklauso, ko ieškai. Man asmeniškai tai savotiška kelionė į save – geriau save suvokti ir išbandyti naujose situacijose, išlįsti iš savo įprastos buitinės ir vidinės komforto zonos. Tarsi trumpam pabėgi iš materialaus pasaulio, kuris kartais taip užspaudžia, kad pamiršti apsižvalgyt aplinkui ir įvertinti paprastus dalykus“, – dalijosi įspūdžiais ir patirtimi Diana Plačiakienė.

Moteris prisimena ir savo dalyvavimą vienoje dykumos rungtyje:

„Dykumoje dalyvavau ‘triatlone’. Iš pradžių atrodė absurdiška idėja, nes dykumoje nėra vandens, nėra kur plaukti. ‘Plaukėm’ dykuma ir dalyvavimo džiaugsmas buvo ne ką prastesnis, nei tikrame triatlone. Po tokių patirčių supranti, kad daug barjerų, įsitikinimų, kas įmanoma ar neįmanoma, teisinga ar absurdiška susikuri pats, savo galvoje.”

Nors lietuvė tik antrą kartą dalyvauja šiame festivalyje, vienas stipriausių įspūdžių jai tebėra meno

Nukelta į 4 psl.

„Burning Man“ festivalyje patogiausia susisiekimo priemonė dviratis. „Lituanica Birds“ stovyklos nariai.

Dianos Plačiakienės nuotr.

Karolio Misevičiaus „Aušros šokis“.

Romualdo Požerskio nuotraukos

Atkelta iš 4 psl.

skulptūrų deginimas. „Kai kurios jų kuriamos daug mėnesių, o gal net iš-tisus metus, o sudega per keliolika mi-nučių. Deginimas tarsi simbolizuoja materialinio gyvenimo trapumą ir laikinumą bei išgrnyina kitokias ver-tybes, kurių negali sugriauti ir kurios lieka tavyje,“ – sako Diana.

„Ištiko kultūrinis šokas“

Taip sakė „Amber Dust“ stovyk-los įkūrėjas, daugiametis „Burning Man“ festivalio dalyvis Saulius Ja-rašūnas. Jis prisimena, kad kai 2008 metais, kuomet pirmą kartą dalyva-vo šiame renginyje, mažai buvo apie jį girdėjęs, o ir internete nebuvo tiek daug informacijos. Pirmoji mintis, kuri jį aplankė vos įvažiavus į festi-valio teritoriją, buvo ši: „Kur aš čia papuoliau?“ Saulius prisipažįsta, kad tąsyk jį ne juokais trikdė aplinkui vaikstantys purvini, nuogi ir pus-nuogiai, keistai apsirengę žmonės. „Pačią pirmą dieną norėjosi nešdin-tis iš ‘plajos’, tačiau artimiau pa-bendravus su ‘čiabuviais’, jau vėliau supratau, kad tai nuostabiausia vie-ta pasaulyje“, – dalijosi pirmaisiais festivalyje patirtais išpūdžiais. Vyras džiaugėsi, kad ne tik šiais metais, bet ir visus kitus kartus lietuvių insta-liacijos visada atrodė labai šauniai. „Tai nėra kažkokie gigantiški pro-jektai, kuriems išleidžiamos fantastiškai didelės pinigų sumos ir juos re-mia filantropai. Tai kūriniai, kurie verti tinkamo įvertinimo ir pagarbos, juos tikrai reikia aplankyti ir ap-mąstyti“, – sako Saulius.

Kelione įamžino žuvusios žmonos atminimą

Simboliškai skulptūrų laikinumo išpūdį galima lyginti su žmogaus bū-ties trapumu. Panašių minčių apim-tas į šiųmetinį „Degančio žmogaus“ festivalį septintą kartą vyko ir žino-mas Lietuvos fotomenininkas Ro-mualdas Požerskis. Apsispręsti šiai kelionei vyrui buvo nelengva. Vos prieš mėnesį palaidojęs savo arti-miausią gyvenimo bendražyge, my-limą žmoną Virginiją, Romualdas Po-žerskis svarstė, ar turės emocinių jėgų pasinerti į festivalio sūkūrį. „Nusprendžiau šią kelionę skir-ti Virginijos atminimui“, – pasakojo skaudžią netektį išgyvenantis foto-menininkas (jo akivaizdoje atšiau-rios Baltijos jūros bangos lemtingai pasiglemžė jo sutuoktinę). Virginijos Požerskienės atminimą šeima nu-

Jurgis Didžiulis surengė spontanišką muzikinį „jam session“, kuris buvo transliuojamas per vietinį BM radiją.

spreidė įamžinti Nevados dykumoje vykstančiame festivalyje. Dukra Moni-ka atspaudė nuotraukas, kuriose ma-ma įamžinta, kai „Degančio Žmogaus“ festivalyje kartu su savo vyru lankėsi 2011 metais. Nuotraukos buvo ekspo-nuojamos festivalio šventykloje, ku-rioje, įpusėjus festivaliui, atsirado ne-mažai ir kitų išėjusių anapilin žmonių daiktų, prisiminimų relikvijų. Skam-bant įvairių religinių konfesijų rau-doms, klasikinei muzikai, mirusiųjų ar-timieji rinkdavosi šventykloje bend-rai maldai. „Paprastai toje šventykloje festivalio metu vyksta vestuvės, pirš-lybos, įvairios apeigos, skirtos pagerbti mirusiesiems, kartais netgi bars-tomi sudegintų palaikų pelenai“, – pasakojo fotomenininkas Romualdas Požerskis. Kartu nepaprastų išpūdžių patirti į festivalį važiavo ir kūrėjo sū-nus, kuris „Degančio žmogaus“ regi-nių fiestoje dalyvavo pirmą kartą.

Tiesa, šiemet Romualdą Požerskį maloniai nustebino lietuvių „Aušros šokio“ kompozicija, kuri pratęsė „Bur-ning Man“ festivalio dalyvių pažintį su Lietuva. „Lietuva šiame renginyje jau labai gerai žinoma ir iš tiesų tam labai padeda mūsų demonstruojami kūri-niai. Aš taip pat šiais metais vežiau nuotraukų ciklą iš visų ‘Degančio žmogaus’ festivalių su juose dalyva-vusiais ir įamžintais lietuviais. Be to, ‘Aušros šokis’ stovėjo labai dėkingoje vietoje ir tikrai mūsų šalies kompoz-iciją pamatė labai daug žiūrovų“, – sa-kė Romualdas Požerskis. Kūrėjas pa-stebėjo, kad šiais metais skulptūros buvo mažesnės, bet jų buvo kur kas daugiau. „Praėjusiais kartais teko ma-tyti labai daug gigantiškų skulptūrų. Jos, kaip žinia, yra brangios, jas su-kurti ir dykumoje apgyvendinti nėra taip paprasta, gal todėl buvo jų atsi-sakytą? Kaip bebūtų, žinant, kad šiuo-

Amber Dust stovyklos įkūrėjas Saulius Jarašūnas.

Dianos Plačiakienės nuotr.

laikinį meną sunku demonstruoti tarp keturių sienų, šis festivalis, ma-nau, puiki erdvė originalioms kom-pozicinėms instaliacijoms“, – paste-bėjo Romualdas Požerskis.

„Tikrąja to žodžio prasme užbu-ria nerealūs meno projektai, papras-tas šiltas žmonių bendravimas, natū-raliai užsimezgantys pokalbiai, ne-suvaržyti nei socialinės padėties, nei amžiaus“, – sakė Diana Plačiakienė, kuri taip pat patyrė draugišką festi-valio dalyvių požiūrį ne tik į save, bet ir į tautiečius. „Vienas nerealiausių išpūdžių – stebėti per trumpą laiką su-siformuojančias glaudžias žmonių bendruomenes. Kiekvienoje stovyk-loje dalis dalyvių yra ‘veteranai’, o kiti – naujokai, kuriems ši patirtis yra vi-sai nauja ir pradžioje net bauginanti. Į savaitės pabaigą to išsiskyrimo, ne-drašumo dažniausiai nelieka ir sto-vykla virsta artimų žmonių ben-druomene ar net šeima“, – pasakoja Diana.

Išbandymai ekstremaliose situacijose

Kai kuriuos festivalio dalyvius, neįpratusius prie permainingų dy-kumos oro sąlygų, nemaloniai nuste-bina dienomis tvyrantis nepakelia-mas sausas karštis, šaltos naktys ir pastovios smėlio audros. Romualdas Požerskis pripažįsta, kad palyginus su praėjusiais metais, kai tekdavo mieg-maišiuose miegoti apsvilkus po kelis megztinius, būtent šiais metais pirmą kartą naktimis buvo labai šilta.

Iš tiesų nakties šiluma gali būti apgaulinga, jeigu ją keičia kvapą gniaužiančios smėlio „pūgos“. „Su-pora draugų vieną naktį nakvojome pačiame festivalio miesto pakrašty, atokiau nuo visų, šalia tvoros, tiesiog ant žemės. Ryte užėjo tokia didžiulė smėlio audra, kad nesimatė net šalia esančio žmogaus. Vėjas buvo toks stiprus, kad vos paėjome, jautėmės kaip beduinai, keliaujantys po neap-rėpiamą, negyvenamą dykumą. Ilgai ‘kapstėmės’ iki civilizacijos, vos su-sigaudydami, į kurią pusę reikia eiti. Sugrįžus apėmė kažkoks nerealus ge-rumo jausmas, lyg būtumėme suradę pažadėtą žemę“, – prisimena ekstre-malias festivalio situacijas Diana Pla-čiakienė.

Pasak festivalio senbuvio Sau-liaus Jarašūno, „Burning Man“ – ne menas, ugnies šou ar muzika. „Jokios istorijos nenupasakos to jausmo, kurį išgyvena ir vėliau su savimi visur ne-šiojasi ‘burneriai’. ‘Degantį žmogų’ reikia ne pamatyti, o išgyventi“, – sa-kė Amber Dust stovyklos įkūrėjas Saulius Jarašūnas. □

„Kaunas Photo“ festivalyje – ir ypatingos Australijos lietuvių fotografijos

Algis Vaškevičius

Daug įdomių parodų, susitikimų ir renginių dovanojės tradicinis, jau keturioliktasis „Kaunas Photo“ festivalis šiemet supažindino ir su žymiausiu Australijos lietuviu neretai pavadinamu fotografu Olegu Truchanu bei jo darbais. Fotografijos mylėtojai apie šią ypatingą asmenybę turėjo progos išgirsti Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje ir ši vieta parodos pristatymui pasirinkta neatsitiktinai – V. Adamkui teko su garsiuoju fotografu bendrauti Australijoje dar 1964 metais.

Olegas Truchanas gimė 1923 m. Šiauliuose, mirė fotografinėje ekspedicijoje 1972 m., Tasmanijoje, Australijoje. Jo tėvas buvo ukrainietis kino operatorius, po Nepriklausomybės paskelbimo atsikraustęs su žmona gyventi į Lietuvą ir čia įleidęs šaknis. Olegas puikiai kalbėjo lietuviškai ir visada pabrėždavo esąs lietuvis. Jis baigė Šiaulių berniukų gimnaziją, mėgo keliauti, buvo puikus buriuotojas ir jei ne okupacija, būtų atstovavęs Lietuvai Tokijo olimpinėse žaidynėse.

Prasidėjus Lietuvos okupacijai, O. Truchanas ištraukė į pagrindinę veiklą ir turėjo emigruoti, atsidūrė Vokietijos pabėgėlių stovyklose netoli Bavarijos Alpių. Čia susidomėjo fotografija, tapo alpinistu, o 1949 metais atvyko į Australiją ir apsigyveno Tasmanijoje. Iš pradžių jam teko sunkiai dirbti cinko kasyklose, vėliau įsidarbino inžinieriumi.

Savo aistrą keliauti ir pažinti gamtą jis perkėlė į fotografiją, o fotografijos pagalba kvietė visuomenę keisti nusistovėjusį požiūrį į gamtą. Olegas Lie-

Fotografijos festivalis apėmė visą miestą.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

tuvoje išmoko vertinti, saugoti kiekvieną gyvosios ir negyvosios gamtos dalį, o Australijoje vyravo požiūris: „jei juda – šauk, jei teka – užtvenk“. Pragyvenimui jis dirbo kompanijoje, statančioje hidroelektrines, tačiau visą laisvalaikį skyrė Tasmanijos gamtos ir natūralaus gamtovaizdžio pažinimui ir išsaugojimui – bent fotografijose. Pareigos „Hydro Electricity Commision“ įmonėje neleido jam viešai kalbėti prieš hidroelektrinių statybą ir natūralaus gamtovaizdžio žalojimą, tačiau Olegas Truchanas keliavo po Tasmaniją, rengdamas savo fotografijų skaidrių peržiūras, lydimas dramatiškos muzikos, į kurias susirinkdavo tūkstančiai žmonių. Taip gimė gamtosauuginės fotografijos legenda Australijoje.

1967-aisiais gaisre žuvo visas jo turtas ir archyvas, tad fotografijas O. Truchanas bandė atkurti ir daryti iš naujo. Vienos ekspedicijos metu 1972-ųjų sausį jis ir žuvo. Dabar apie Olego Truchano darbą ir nuopelnus gamtosauagai Australijos mokiniai mokosi mokyklose. Apie šio žmogaus svarbą liudija nemažai parašytų knygų, sukurtų dokumentinių filmų, renginių: Australijoje jo atminimui yra sukurtas filmas „Olego dvasia“, anglų kalba parašyta Makso Anguso knyga „Olego Truchano pasaulis“ sulaukė net šešių leidimų, Rėkyvos ežere jau dešimt metų kiekvieną vasarą rengiamos buriavimo regatos Olego Truchano taurei laimėti.

2003 metais buvo iškilingai paminėtos šio žymaus žmogaus gimimo metinės ir sukurtas dar vienas dokumentinis filmas „Neiširtas kraštas“, pasakojantis apie O. Truchano ir jo mokinio fotografo Peterio Dombrovskio gyvenimą ir veiklą saugant gamtą. Šiauliuose jo vardu pavadinta gatvė, šiaulietis Jonas Nekrašius yra išeidęs knygą „Olegas Truchanas – Lietuvos ir Australijos legenda“. Jos autorius pats surengė kelias ekspedicijas O. Truchano keliais: 2005 metais – po Bavariją ir 2008 metų vasarį – į Tasmanijos salą.

Parodos pristatymo metu buvo parodytas filmuotas interviu su V. Adamkumi, kuriame jis pasidalijo savo prisiminimais apie susitikimą su garsiuoju lietuviu Australijoje, kai 1964 metais ten lydėjo Amerikos lietuvių krepšininkų komandą. Prezidentas tą susitikimą labai gerai atsimeina, nors praėjo jau daug metų.

„Man jis pasirodė labai įdomus, gilus žmogus, nagrinėjantis esminius klausimus. Jis mane supažindino su nepažesta, žalia, gražia Australijos sala ir jos gamta, kai pasiūlė aplankyti Tasmaniją, kur praleidome dvi dienas. Olegas pasakojo apie savo ekspedicijas,

Japonė M. Suzuki savo darbais papasakojo asmeninę šeimą istoriją

jam buvo svarbu su manim bendrauti, nes žinojo, kad dirbu aplinkosaugos srityje. Jis tada jau buvo gerai žinomas ir gerbiamas Australijoje. Mes čia, Lietuvoje turėtume dar labiau garsinti šios asmenybės vardą“, – prisiminimais dalijosi Prezidentas.

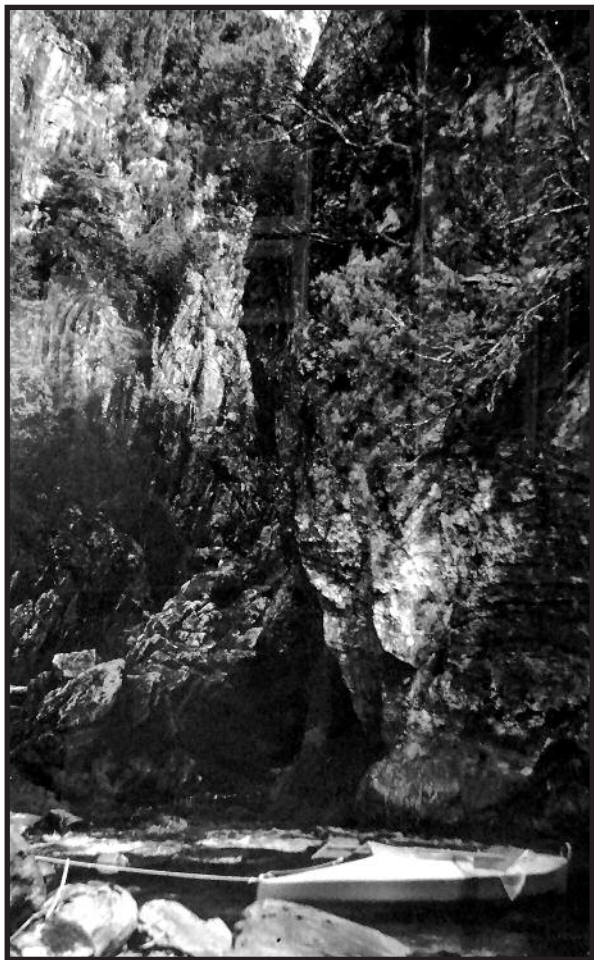
Šios parodos kuratorius ir „Kaunas Photo“ organizatorius Mindaugas Kavaliauskas sakė, kad O. Truchano istorija unikali tuo, jog kvapą gniaužiančios gamtos fotografijos, vieno žmogaus gamtosauuginės idėjos leido tapti galingu visuomeniniu judėjimu, kuris pakeitė žmonių mąstymą, leido atsirasti saugojamoms teritorijoms ir net pakeitė politinę Tasmanijos valdžią. Paroda, kurios darbais pasidalino O. Truchano žmona Melva, iš Kauno vėliau keliaus į Ukrainą, T. Ševčenko muziejų Kijeve.

Šių metų programoje „Kaunas Photo“ festivalis tyrinėja daugeliu aspektų itin jautrią vandens temą. Užsienio ir Lietuvos fotomenininkų darbų ekspozicijose, paskaitose, kūrybos pristatymuose atskleidė gamtos apsaugos, ekologijos, klimato atšilimo, vandens svarbos pavienių žmonių, valstybių ir bendruomenių gyvenime motyvai. Festivalio įžanginė paroda „Pliažo sezonas“ visą vasarą buvo eksponuojama Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus M. Žilinsko dailės galerijoje, o pagrindiniai šiemetio festivalio renginiai Kauno galerijose, muziejuose ir kituose kultūros židiniuose vyksta nuo rugsėjo 1-osios iki spalio pabaigos.

Didįjį festivalio atidarymo savaitgalį galerijoje „Ars et mundus“ buvo atidaryta lenko Kacpero Kowalskio (Gdynė) personalinė paroda, o Kauno miesto muziejaus Lietuvių tautinės muzikos istorijos skyriuje atidaryta kolektyvinė paroda apie upes.

„Šiais metais Lenkijoje minime pagrindinės mūsų upės Vyslos metus. Lenkijoje ir pasaulyje vyksta daug renginių, skirtų šiai upei ir jos svarbai Lenkijos istorijai, ekonomikai, politikai ir aplinkai. Todėl mūsų fotografų dalyvavimas „Kaunas Photo“ festivalyje ir jų darbų apie vandenį, upes pristatymas puikiai papildė Vyslos metų minėjimą“, – sakė Lenkijos instituto Vilniuje direktorius Marcinas Łapczyński.

Nukelta į 7 psl.

Australijos lietuvių O. Truchano fotografijos

Atkelta iš 6 psl.

Rugsėjo 1-osios dienos fotografinį šurmulį vainikavo „Kaunas Photo Naktis” – fotografijų projekcijos po atviru dangumi, kai sute mus Kauno pilies amfiteatre, didelio formato ekrane po atviru dangumi buvo pristatomi festivalio programos autorių darbai, kurių svari dalis – Lenkijos fotografija. Festivalio parodos atidarytos ir kitose erdvėse – Romualdo Požerskio parodos „Karšta vasara” darbus galima pamatyti Kauno miesto savivaldybės Vinco Kudirkos viešosios bibliotekos Jaunimo meno ir muzikos skyriuje, o aikštėje prie Kauno pilies eksponuojami Katerinos Mistališ iš Švedijos darbai „Europos žymėjimas”.

Kaip ir ankstesniais metais, į festivalį savo darbus atsiuntė ir Jungtinių Amerikos Valstijų fotografai. Johno Trotterio darbų ciklas vadinasi „Nėra vandens, nėra gyvenimo”, o galerijoje „Meno parkas” galima pamatyti Matthew Moore fotografijas „Jūros peizažai”, kuriose itin pabrėžiamas laiko aspektas. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete tarp kitų darbų eksponuojamos ir amerikietės Christine Osinski fotografijos „Niujorko archipelagas”.

Kauno fotografijos galerijoje festivalio metu rodomos vieno atrinkto autoriaus fotografijos, kurias konkursui „Kaunas PhotoStar” atrenka autoritetinga vertinimo komisija. Šiemet atrankai buvo pateikta itin daug stiprių darbų ir jų po kelių etapų atrinktos Mayumi Suzuki iš Japonijos fotografijos, kurių ciklas pavadintas „Atkūrimo testamentas”.

Jau septintus metus iš eilės vykstantis „Kaunas PhotoStar” konkursas, kurio prizas – personalinė paroda Kauno fotografijos galerijoje – sukvietė kaip niekad gausų būrį pretendentų. Konkurso organizatoriaus Mindaugas Kavaliauskas teigė, kad buvo sulaukta per 200 fotografijų serijų iš 50-ies pasaulio šalių. Dėl aukšto meninio lygio geriausiųjų ketvirtukas buvo išplėstas net iki šešioliکتuko, iš kurio bendra festivalio „Kaunas Photo” ir Kauno fotografijos galerijos kuratorių komisija rinko nugalėtoją.

Darbų serijoje „Atkūrimo testamentas” M. Suzuki pasakoja apie 2011 m. kilusio cunamio padarinius, kai buvo sugriauti ne tik jos namai, kur buvo įrengta tėvo fotografijos studija, bet ir be žinios dingo jos tėvai. Po nelaimės menininkė rado savo tėvo objektyvą, taip pat šeimos albumą, palaidotus purve ir griuvėsiuose. Kartą su purvinu tėvo objektyvu ji pamėgino užfiksuoti kraštovaizdį, o padaryta fotografija buvo tamsi ir išblukusi, tarsi velionio atvaizdas.

„Fiksuodama vaizdus aš pajutau, kad galėčiau susieti šį pasaulį su kitu, tarsi galėčiau palaikyti ryšį su dingusiais tėvais, nepaisant to, kad tai neįmanoma. Mano rastos šeimos momentinės fotografijos buvo nuplautos iki baltumo, vaizdai išnykę, o portretai, užfiksuoti mano tėvo, buvo dėmėti ir išblukę. Man šis darbas buvo labai svarbus ir esu laiminga, kad jis pastebėtas ir įvertintas, kad galėjau šią labai asmeninę istoriją papasakoti Lietuvos žmonėms”, – jaudindamasi atidarymo metu sakė viešnia iš Japonijos. □

Rainių Kančios koplyčia

Su Mirtimi teko žaisti šachmatais (3)

Pokario istorijos

Perpetua Dumšienė

Tęsinys.
Pradžia 2017 m. rugsėjo 9 d. „Kultūroje”

Buvo vardinės vieno komjaunimo darbuotojo. Ten pakvietė mane, buvo ir Raslanas. Raslanas paklausė, ką veikiu laisvu laiku. Atsakiau: „Lošiu šachmatais”. Raslanas sako, kad tai kytrų žmonių sportas. Tekdavo su juo lošt šachmatais ne vieną kartą.

Tėtušis pasakojo, kad lošė su Raslanu šachmatais namie. Ką reiškia tas *namie*, tai nesu pasitikslinusi – ar tai tikrai Tėtušio nuomotame kambary. Greičiausiai taip, nes antraip būčiau užsirašiusi kokias nors pasakojimo apie Raslano namų aplinką detales. Reikia pasakyti, kad Tėtušis tuo metu stengėsi tapti aktyviu sporto visuomenės nariu. Marijampolėje buvo įkurtas Lietuvos šachmatų federacijos skyrius, vyko atrankiniai turnyrai, individualios varžybos. Susikūrė įmonių, organizacijų, kolūkių šachmatų komandos, yra išlikę turnyrų lentelės, atskyrių suteikimo dokumentai, šachmatų-šaškių sekcijos prezidiumo posėdžių protokolai. Tėtušis pasakojo,

kad buvo surengtas ir neprotokuluotas mačas – tikrai makabriškas – lošimai vyko tarp Apkopsajungos sistemos darbuotojų ir Saugumo darbuotojų. Šio mačo smulkesnių detalių nežinau, nesu užsirašiusi, ir kas tą mačą sugalvojo. Yra užrašytas tik toks Tėtušio sakiny s: *Aš lošiau už Apkopsajungą su Kasatkinu iš Vilniaus saugumo. Mane vėliau jis išbraukė iš sąrašų vežimo* (trėmimo – *P.D.*). Tad reikėtų suprasti, kad pavojingų šachmatų partijų buvo ne viena. Taip ir įsivaizduoju šį pavojingą gambitą. Tėtušiui reikia žūtbūt išsilaikyti – tuo metu jo motina ir brolis Sibire, Kitas brolis lagery, draugas In-toj, o jis yra tas, kuris išlikęs visiems padės. Tik reikia išlikti nenušluotam nuo šachmatų lentos.

.....

Kai mano Tėtušis dar buvo gyvas, kartu tvarkydavom jo archyvą. Vieną dieną mano dėmesį patraukė ranka rašyti rašteliai su aiškiai įskaitomu parašu – *Raslanas*. Pasiteiravau tėtušio, kas čia per Raslanas, nes tada spaudoje jau buvo plačiai kalbama apie Rainių žudynes. Taip ir sužinojau šią istoriją. O mano dėmesį patraukę rašteliai – tai Saugumo šefo Raslano prašymai pareigūnui, skirstančiam maisto korteles ir kitų prekių talonus. Cituosiu tiksliai – žodis į žodį – kas juose rašoma.

Tėtušio archyve radau tris Raslano jam rašytus raštelius. Senu revizoriaus papratimu Tėtušis saugojo

įsegtą menkiausią užrašų lapelį. Tad dokumentai yra, reikia tik išmanyti, ką jie reiškia, kuo vertingi, kokia istorija slepiasi už kiekvieno raštelio paprasčiausio teksto.

Tad ir pabandykime atskleisti kiekvieno raštelio užkulisinę istoriją.

Pirmasis raštelis

Drg. Mozuraiti!
Jei yra galimybės prašau neatsisakyti atleisti pora kilogramų baltų miltų mano asmeniškiesiems reikalams ? / VIII 45 m.

Šio raštelio istoriją jau būsime aptarę pasakojimo pradžioje. Reikia tik paminėti, kad tokie rašteliai, nors ir neoficialūs, be antspaudų, rašyti lape be firminių rekvizitų, visgi turėjo dokumento galią ir paprastai buvo vykdomi. Todėl ir buvo saugomi, kad pareigūnas, atsakingas už talonų ir kortelių skirstymą nebūtų apkaltintas neva pasiskyręs bendras gėrybes ne teisėtai.

Antrasis raštelis

Drg. Mozuraiti!
Jei yra galimybės prašau atleisti, per mano šeimnininkę, 1 literį „Trejos Deivinerios”
7.9.45 m.

Raslanas

Šis raštelis rašytas raudonu rašalu. Matyt, pagal „mirtiną” reikalo svarbą ... Daug ir nėra ką komentuoti. Nebent paminėti, kad cigaretės ir šnapsas buvo svarbesni už grynuosius pinigus. Jie buvo tikra natūrinė valiuta. Be kortelių šių gėrybių nebuvo galima gauti. O Saugumo darbuotojams, matyt, buvo poreikis išgerti daug daugiau, negu jiems buvo oficialiai skiriama. Nuodėmės prašėsi užsimiršimo.

Trečias raštelis

Drg. Mozuraiti!
Sulig galimybės prašau parduoti valstybės saugumo darbuotojui drg. Svirskiui vaikiško apsirengimo ir apavo.

Turint omenyje jo sunkią ekonominę padėtį, dėl skaitlingos šeimos mano prašima prašau patenkinti.
19/XI 45 m.

Raslanas

KANČIOS KOPLYČIA		
RAINIU MISKELYJE 1941 METŲ BIRŽELIO MĖNESIO 24 DIENOS NAKTĮ NUKANKINTI		
ANTANAVICIUS ANTONAS	JAGMINAS ADOLFAS	PABARCIUS VACLOVAS
ANTANAVICIUS JONAS	JAKŠTAS JONAS	PAKALMISEIS LUDVIKAS
ANTANAVICIUS JUOZAS	JANKAUSKAS ALEKŠAS	PARKEIDONAVICIUS ZIGMAS
BACIMANAS LIUDVIKAS	JOGYS STASYS	PAULIAUSKAS KAZYS
GALEVICIUS MONTAS	KABDULIS PIVILAS	PETRONAITIS VLADAS
GALEVICIUS STASYS	KATRUS KAZIMIERAS	POSKORIS KAZYS
BALTRAMIEJUNAS ALBINAS	KAULIUS KAZYS	RAKAS ADOMAS
BALTRAMIEJUS KAZYS	KAVECKAS VLADAS	RUDOKAS ANDRIUS
BEIMAVICIUS JUOZAS	KAVOLIUS BOLESLOVAS	RUDOKAS JONAS
BUBELE STEFONAS	KAVOLIUS PETRAS	SABELIS ZIGMAS
BUCHAS ROMAS	KAZLAUSKAS PAVLAS	SEMUTIS ADOMAS
BURKEIJS JUOZAS	KISKEVICIUS KAROLIS	SEMUTIS JULIUS
BUTKEVICIUS ADOLFAS	KORZA BOLESLOVAS	STURAS FELIKSAS
CIURINSKAS ANDRIUS	KRIZINAUSKAS BRONIUS	SUNGARLA VLADAS
CIUZAS ANTONAS	KUBA LEONAS	ŠAČINIS ZENOMAS
DARKNEVICIUS STASYS	KVEDARAS JUOZAS	ŠALKAUSKAS GESLOVAS
DAURSA PRANAS	LENGVINAS MIKAS	SALTIŠ EDMUNDAS
DILISTIERIS ANTONAS	LIELEIŠIS VYTAUTAS	SLEINIUS JONAS
GALEIUS VACLOVAS	LUKAUSKAS PRANAS	TARVAINIS ZENOMAS
GALEIUS KAZYS	MALAKAUSKAS LIUDAS	TELSINKAS JONAS
GAUDUTIS AUGUSTINAS	MAKROTENKA PETRAS	TRUSKA JUOZAS
GELZINIS IGNAS	MILIUS JONAS	VILCIUS JURGIS
GLAZAUSKAS HENRIKAS	MONTVYDAS ANTONAS	VILCINSKAS POVILAS
GUZAUSKAS PRANAS	MOTUZAS VLADAS	ZVIRZDINAS
JABLONSKIS JUOZAS	KORVAISA MOTIEJUS	HERMINEGILDAS
VISOMS RAUDONOJO TERORO AUKOMS LIETUVOS SŪNUMS IR DUKROMS-ISTREMTIEMS NUŽUDYTIEMS NEGRIZUSIEMS		
LAUS EORUM EMORI NON POTEST		

Kančios koplyčioje surašyti visų Rainių kankinių vardai

Nukelta į 8 psl.

Su Mirtimi teko žaisti šachmatais

Atkelta iš 7 psl.

Reikia manyti, kad šio ipareigojimo vykdymas Tėtušiui nebuvo malonus. Man ši tiesa paaiškėjo ne taip seniai, kai skaičiau Tėtušio šeimos trėmimo bylą. Tas pats Svirskis, kuriuo Tėtušis turėjo pasirūpinti, buvo pusiau beraštiškai prikeverzojęs Tėtušio brolio Mato, mano dėdės, trėmimui parengiamo asmens apklausos protokolą. Tuo metu, kai Tėtušis privalėjo pasirūpinti Svirskio šeima, jo paties motina ir brolis vargo Sibire. Tėtušiui reikėjo ne tik išsilaikyti, bet ir uždirbti pinigų siuntiniams į Sibirą. Gyvenimo paradoksai tęsėsi ir toliau. Man teko mokytis vienoje klasėje su minėto Svirskio sūnum. Žinoma, tada man jo šeimos karminiai ryšiai su mano šeima buvo visiškai nežinomi. Tuomet iš viso nebuvo jokio papročio atvirauti ar plepėti. Netgi vaikai instinktyviai laikydavo liežuvį už dantų, nekalbant jau apie suaugusius.

Kai dabar pagalvoju apie šitą kinematografišką pokario laikotarpį Marijampolėje, tai džiaugiuosi tik dėl vieno – kad mano Tėtušis nežinojo, jog Raslanas buvo Rainių budelis. Koks siaubas jam būtų lošti šachmatais su tokiu baisiu žmogumi. Jam jau pakako ir to, kad likimas jį suvedė su pavojingu saugumiečiu. Bet pasirodo, kaip sakoma, *čėm čert ne šūtīt (kuo velnias nejuokauja – rus.)* ši šachmatų partnerystė baisiai siutino aršiuosius Marijampolės komunistus, jie, suvalkietiskai tariant, *skaitė*, kad labai nedora, jog saugumietis savo šachmatų partnerį tautininką lyg ir pridengia nuo išmetimo iš tarnybos ir ištėmimo. O Dievai, ką gali vyrus vienijančios aistros lošimams, medžioklei ar žvejybai! Po daugelio metų, kai ir aš lošiau Marijampolės rajono moksleivių šachmatų rinktinėje komandoje, Tėtušis man išdėstė, kad tikras šachmatininkas visada apsimeta daug kvailesniu, negu yra, nes tokia jo laikysena užmigdo priešininko budrumą. Taip Tėtušis ir buvo Raslano šachmatų partneriu, iki šis išvyko iš Marijampolės 1946-tų liepos pirmą dieną.

Tą kartą simbolinę Riterio partiją su Mirtimi jam pavyko laimėti. Nuo 1946-ųjų metų Tėtušis dar išgyveno 56 metus, su šiuo pasauliu jis atsisveikino tik 2002-aisiais metais. Per tą laiką jis sužaidė tūkstančius partijų šimtuose

turnyrų, tapo moksleivių šachmatų komandų treneriu, šachmatų varžybų teisėju, žaidė turnyre, skirtame Lietuvos šachmatų federacijos 100-mečiui, gavo pasaulio šachmatų čempionų – Gario Kasparovo ir Majos Čeburdanidzės – autografus, dalyvavo Atkurtos Lietuvos Pasaulio lietuvių sporto žaidynėse, IV (1991 m.) ir V (1995 m.). Reikia pasakyti, kad Pasaulio lietuvių IV žaidynių šachmatų kovos vyko būtent Marijampolėje, tad Tėtušio kovų palaikyti visam turnyro laikotarpiui susirinko giminaičių ir bičiulių komanda. Labai gerai prisimenu, kad tų varžybų iškilmingumą ir džiaugsmą aptemdė baisi žinia – 1991 metų liepos 31 ankstų rytą pasiekė žinia apie nužudytus lietuvių muitininkus. Medininkų žudynės visus šachmatų varžybų dalyvius sukrėtė, vieningu varžybų sekretoriato sprendimu lošimai buvo perkelti į kitas dienas, daugelis šachmatininkų išvažiavo į Vilnių, į protesto mitingą. Senų laikų mirties šmėklos vėl ir vėl kartojo savo veiksmus. Riterių šachmatų partijos su Mirtimi tęsėsi.

Reikia pasakyti, kad gerbdama Tėtušio valią, aš įdėjau jam šachmatų į karstą, kad pomirtinėj kelionėj jis galėtų tęsti tas keistas kovas amžinuose protų mūšiuose.

Ir paskyriau šiai šachmatų istorijai pagerbti savo sukurtą eilėraštį.

Mano Tėtuši

Tėve, mano Tėtuši,
Šitiek metų, ach jau tiek metų
Su Mirtim (apie tai istorijų daug)
Loši tu šachmatais.

Visom kalbom ji tau sakė:
Ir „ruki v verch“ ir „hende hoch“,
Ir „tavo giesmė sugiedota“.

Partiją, sunkią pasiutiškai,
Laimėdavai vis
Įtempęs
Nesenstantį protą.

Tėve, mano Tėtuši,
Šuoliuok ant balto šachmatų žirgo,
Nes jau vejas tave Karalienė Juoda.

Tėve, šuoliuok ---
Kaip papratęs esi
Drąsiai,
Prieš vėją ---

□

Kadras iš Ingmaro Bergmano filmo „Septintasis antspaudas“. Mirtis ir Riteris žaidžia šachmatais.

Kultūros kronika

Rugsėjo 11–13 d. Pekine vykusioje tarptautinėje kultūrų mugėje „Spalvotas pasaulis“ dalyvavo garsi Lietuvos tautodailininkė Odeta Bražėnienė. Lietuvos stende menininkė pristatė popieriaus karpinius, popierines užuolaidėles ir margučius. Jau pirmąją mugės dieną prie Lietuvos stendo nuolat būriavosi minia susidomėjusiųjų. Kinija taip pat turi senas popieriaus karpinių tradicijas, todėl O. Bražėnienės pasirinkimas šioje šalyje pristatyti lietuviškąją popieriaus karpinių tradiciją nebuvo atsitiktinis. Dailininkė mugės metu taip pat dalyvavo ir Tautinio kostiumo šou bei susitikime su Šanchajaus lietuvių bendruomene: surengė popieriaus karpinių dirbtuvėles vaikams ir suaugusiems.

Rugsėjo 9–13 d. lietuviškam dizainui dedikuotas parodų ciklas „Design Lithuania“ antrus metus iš eilės pristatytas Paryžiaus dizaino savaitės metu. Lietuvos dizaino forumas šiais metais antrą kartą Paryžiaus dizaino savaitėje atskirame stende pristato penkiolikos lietuvių dizainerių kūrinius, atspindinčius naujausias dizaino tendencijas. Lietuvių dizaino stende pristatomi įvairūs autoriniai mados, tekstilės dirbiniai bei įvairūs interjero išskirtiniai objektai, keramikos kūriniai ir t.t. Šių metų ekspozicijoje Paryžiuje Lietuvos stendas pasakoja apie ypatingą sąryšį su gamta – iš jos kylantį įkvėpimą, formas, natūralias medžiagas, kvapus ar skonius. Iš medžių žievių pagaminti indai, natūralaus bičių vaško žvakės, duonos raugu marginta keramika, mitinių pasakų būtybių raštai ar gintarinis kaleidoskopas – tai tik dalis eksponatų, su kuriais galės susipažinti parodos lankytojai.

Rugsėjo 22–24 d. Esene, Gelsenkirchene ir Berlyne koncertuos legendinis džiazo kūrėjų kvartetas „Šinkarenko Jazz“. Kolektyvo pagrindas – buvęs „Lithuanian Jazz Trio“ nariai – saksofonininkas bei klavišininkas V. Labutis, būgnininkas A. Joffė ir bosininkas L. Šinkarenka, kuris ir subūrė tą pačią muzikinę kalbą kalbančius bendražygius. Kiek vėliau prie pastarųjų prisijungė jaunesnės kartos džiazo kūrėjas saksofonininkas J. Maksimovičius. Būtent tokios sudėties grupė koncertuos Vokietijoje.